

Andrzej STROYNOWSKI

Walory Szkoły Rycerskiej w opinii sejmowej

Słowa kluczowe: opinie parlamentarne, Szkoła Rycerska, historia Polski w XVIII wieku.

Key words: parliamentary opinions, the Knight's School, history of Poland in the XIXth century.

Wydaje się, że dzieje Szkoły Rycerskiej (1765–1794) są dobrze znane, głównie dzięki pracy Kamili Mrozowskiej¹. W literaturze historycznej powszechnie wysoko ocenia się Szkołę Rycerską ze względu na jej najwybitniejszych absolwentów: Tadeusza Kościuszkę, Jakuba Jasińskiego i Juliana Ursyna Niemcewicza², jak też danie możliwości zdobycia wykształcenia przez szerokie grono synów szlacheckich, chociaż zapomina się najczęściej, jak wielka była liczba Polaków, którzy studiowali w Europie³. To ograniczanie zainteresowań

¹ K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961. Por. J. Fabre, *La propagande des idées philosophique en Pologne sous Stanislas Augvuste et l'Ecole Varsavienne des Cadet*, „Revue de Littérature Comparée”, Paris 1935; tenże, *Stanislas–Auguste Poniatowski et l'Europe de Lumières. Étude de cosmopolitisme*, Paris 1952; A. Jobert, *La Commission d'Education National en Pologne*, Paris 1941; tenże, *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*, Wrocław 1979; A. Knot, *Dzieje szkolnictwa wojskowego w Polsce*, Lwów 1938; T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Lwów – Warszawa – Kraków 1925.

² Widać to chociażby w ujęciach życiorysu Tadeusza Kościuszki: J. Dihm, *Studia Kościuszki w Korpusie Kadetów i w Paryżu*, [w:] tegoż, *Kościuszkę nieznaną. Wydanie pośmiertne*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, s. 17–39; F. Koneczny, *Tadeusz Kościuszkę. Życie, czyny, duch*, wyd. 2, Poznań 1922; T. Korzon, *Kim i czym był Kościuszkę. Opowiedział to krótko i jasno Tadeusz Korzon*, Warszawa – Kraków 1907; B. Szyndler, *Tadeusz Kościuszkę 1746–1817*, Warszawa 1991. Zauważmy, że równie wybitnych uczniów miało Collegium Nobilium, z którego wyszli bracia Potoccy (Ignacy i Stanisław Kostka), Michał Mniszech, czy też Aleksander Linowski, Leonard i Ludwik Pocięjowie, Antoni i Ludwik Tyszkiewiczowie, Tadeusz Matuszewicz, Jan Ossoliński, ale i ocenieni później negatywnie Józef Ankwicz i Piotr Ożarowski, M. Adamczuk, *Uczniowie Collegium Nobilium*, [w:] *Ks. Stanisław Konarski – „Pionier edukacji narodowej”*, Kielce 1990, s. 46–48.

³ Dla przykładu Stanisław Leszczyński zapewnił bezpłatną edukację w jego akademii w Lunéville aż 167 synom szlacheckim z Rzeczypospolitej (na ogólną liczbę 564 kadetów), gdy

i długotrwałe akcentowanie rewolucyjnego charakteru dokonujących się wówczas zmian⁴ owocowało ograniczeniem badań dziejów samej Szkoły Rycerskiej. Nic więc dziwnego, że w dotychczasowych badaniach najczęściej pomijany był problem oceny walorów tej szkoły przez szlachtę⁵. Dla wypełnienia tej luki badawczej, z racji ograniczeń objętościowych, muszą skupić się tu tylko na oficjalnej części tych opinii, wyrażanych na forum sejmowym⁶. Śledząc te dyskusje sejmowe nad funkcjonowaniem Szkoły Rycerskiej, nie możemy spodziewać się analizowania jej programów i metod nauczania, którymi się nie interesowano⁷. W dyskusjach tych można jednak oczekiwać większego zrozumienia dla problemów wychowania, związanego z początkami zainteresowania dziećmi, od którego zaczęto uzależniać możliwość poprawy stanu politycznego, demograficznego i gospodarczego Rzeczypospolitej⁸.

w wychwalanej za demokratyzm Szkole Rycerskiej wykształcenie na koszt państwa przez 30 lat jej funkcjonowania zdobyło około 650 kadetów (kolejnych 300 kształciło się w oparciu o środki własne), K. Mrozowska, dz. cyt., s. 18, 202.

⁴ Wcześniejszy stan oświaty po 1945 roku przedstawiany był w skrajnie negatywny sposób, z odwołaniem się głównie do polemicznej pracy Hugona Kołłątaja i pamiętników działacza KEN, B. Baranowski, W. Lewandowski, J.S. Piątkowski, *Upadek kultury w dobie reakcji katolickiej*, Warszawa 1950; *Historia Polski*, t. 1, cz. 2, red. H. Łowmiański, Warszawa 1955, s. 589–599 (partia autorstwa B. Baranowskiego i S. Herbsta); Ł. Kurdybacha, *Działalność pedagogiczna Stanisława Konarskiego*, Wrocław 1957, s. 6–7. Por. H. Kołłątaj, *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III*, oprac. J. Hulewicz, Biblioteka Narodowa, seria 1, nr 144, Wrocław 1963; A. Moszczeński, *Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, Kraków 1888, s. 1; J. Wybicki, *Życie moje*, Warszawa 1958, s. 9, 91, 139. Por. S. Kot, *Reforma szkolna Stanisława Konarskiego*, Kraków 1923. W opiniach tych wiele jednak było przesady, por. A.S. Kamiński, *Imponderabilia społeczeństwa obywatelskiego Rzeczypospolitej Wielu Narodów*, [w:] *Rzeczpospolita wielu narodów i jej tradycje. Materiały z konferencji „Trzysta lat od początku unii polsko-saskiej. Rzeczpospolita wielu narodów i jej tradycje”*, Kraków 15–17 IX 1997, red. A.K. Link-Lenczowski, M. Markiewicz, Kraków 1999, s. 57–58; K. Puchowski, *Model kształcenia szlachty w kolegiach jezuickich*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, red. K. Stasiewicz, S. Achremczyk, Olsztyn 1996, s. 100–104; W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Studia historyczne*, wyd. 3, Warszawa 1949.

⁵ Temu zagadnieniu Kamila Mrozowska poświęciła zaledwie kilka stron, dz. cyt., s. 210–214.

⁶ Wówczas sejmy miały być zwoływane co 2 lata na 6 tygodni, zaś ich ustawy nazywano konstytucjami.

⁷ Zachodnimi teoriami mogli interesować się tylko nauczyciele, K. Mrozowska, *Działalność Stanisława Konarskiego na tle prądów pedagogicznych Europy Zachodniej*, [w:] *Ks. Stanisław Konarski...*, s. 12–14.

⁸ K. Bartnicka, *Dziecko w Ustawach szkolnych Stanisława Konarskiego*, [w:] *Ks. Stanisław Konarski...*, s. 23–24; K. Mrozowska, *Działalność Stanisława Konarskiego...*, s. 11; A. Stroynowski, *Błędy w wychowaniu magnatów polskich w XVIII w.*, [w:] *Dziecko w świecie innowacyjnej edukacji, współdziałania i wartości*, t. 2, red. U. Szuścik, B. Oelszlaeger, L. Wollman, Katowice 2013, s. 21–34; tegoż, *Polityczne cele oświeconego sarmatyzmu*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 10: *Znamiona tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski 2013, s. 123–138; tenże, *Polityczna rola Izabeli Czartoryskiej*, „Przegląd Za-

Na charakter tych ocen wpływały osobiste doświadczenia szkolne ówczesnych parlamentarzystów, jak również tradycja rozwiązań edukacyjnych, chociaż nie musiano się do niej odwoływać. Na rolę osobistych doświadczeń najlepiej wskazują wystąpienia Kazimierza Nestora Sapiehy, który – będąc absolwentem Szkoły Rycerskiej – wielokrotnie podkreślał jej rolę w kształtowaniu swego charakteru i umiejętności, mając też możliwość porównania jej z innymi akademiami rycerskimi w Europie⁹. W omawianym tu okresie niewielu jednak było wychowanków Szkoły Rycerskiej wśród sejmujących. Większość z nich kończyła kolegia jezuickie i pijarskie, zaś tylko nielicznym dane było uczęszczać do bardziej renomowanych akademii, rozsianych po całej Europie¹⁰, zaczynając od sąsiednich Prus i Austrii, po szczególnie popularną w Lunéville¹¹. Nade wszystko jednak bliskie były doświadczenia z funkcjonowania Collegium Nobilium, założonego w 1740 roku przez Stanisława Konarskiego¹². Jego program wypłynął ze szkolnictwa pijarów, których uczniowie ostro rywalizowali z kolegami ze szkół jezuickich. Rywalizacja ta jednak nie owocowała podnoszeniem poziomu nauczania. Podobne też były cele edukacji i wychowania, skoro kolegia te były przeznaczone dla młodzieży szlacheckiej, którą przygotować miały do działalności publicznej¹³. Dla przytłaczającej większości sejmujących dotychczasowe szkolnictwo zakonne miało jeden podstawowy walor, którym było przygotowanie młodzieży do życia publicznego¹⁴. Stąd kolegia szlacheckie

chodniopomorski”, zeszyt specjalny: *Kobieta w kulturze politycznej świata*, nr 2, red. R. Gałąj-Dempniak, D. Okoń, Szczecin 2012, s. 41–54.

⁹ Szczególnie ważna była jego edukacja w Turynie, gdzie obok przedmiotów wojskowych uczył się również muzyki i tańca, jak też uczęszczał do teatru i na zabawy, K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 131, 229–231. Por. K. Puchowski, *Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego a elitarne instytucje wychowawcze zakonów nauczających w Europie*, „Wiek Oświecenia” 2004, t. 20: *Stanisław Konarski (1700–1773)*, s. 13.

¹⁰ Za pierwszy tego rodzaju uznaje się konwikt w Coimbrze, założony przez jezuitów w 1556 roku, K. Puchowski, *Collegium Nobilium...*, s. 15.

¹¹ K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 10–19.

¹² Podkreślano tam rolę wychowania obywatelskiego, A. Jobert, *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. XX–XXI.

¹³ S. Konarski, *Mowa o potrzebie kształtowania od najmłodszych lat uczciwego człowieka i dobrego obywatela...*, [w:] *Stanisław Konarski pedagog – polityk – filozof*, red. J. Ziętarska, Warszawa 2004, s. 9–51; A. Bartczakowa, *Collegium Nobilium*, Warszawa 1971, s. 19; H. Dziechcińska, *Wstęp*, [do:] *Kultura żywego słowa w dawnej Polsce*, red. H. Dziechcińskiej, Warszawa 1989, s. 5; J.S. Bystron, *Dzieje obyczajów dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1, wyd. 3, Warszawa 1976, s. 83–84. Reforma pozostałych szkół pijarskich dokonana się w 1753 roku, S. Kot, *Wstęp*, [do:] *Ustawy szkolne dla Polskiej Prowincji Pijarów*, Kraków 1925; Ł. Kurdybacha, dz. cyt., s. 33–37; J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim*, t. 1, Poznań 1849, s. 178; K. Puchowski, *Collegium Nobilium Societatis Jesu w Warszawie wobec „dobrze oświeconej Europy”*, „Wiek Oświecenia” 2001, t. 17, s. 136, 140–143; tegoż, *Collegium Nobilium...*, s. 59; J. Tazbir, *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek – relikty*, Poznań 2002, s. 62.

¹⁴ Podkreślał to J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, wyd. 3, oprac. R. Pollak, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 111–112.

starały się dawać możliwie szeroką wiedzę prawniczą, której pogłębieniu sprzyjać miało wydanie przez Stanisława Konarskiego kolejnych tomów *Volumina Legum*¹⁵.

Szkoły te miały również dostrzegalne wady, wśród których wymieniano chociażby poszukiwanie przykładów godnych naśladowania w odległej historii, przy odwracaniu się od bieżących doświadczeń¹⁶. Bardziej jednak szkodliwy był elitaryzm najlepszych szkół, które nie były przeznaczone dla szerszego grona młodzieży szlacheckiej, lecz dla synów magnackich. Elitarność tych szkół wynikała nie tylko z założonej koncepcji ich twórców¹⁷, ale też z wysokiego czesnego, wynoszącego np. u Stanisława Konarskiego 80 dukatów rocznie¹⁸. Najlepsze szkoły dawały jednak swoim wychowankom bardzo duże możliwości awansu, głównie w wojsku¹⁹.

Problemy te wówczas nie były właściwie poruszane w dyskusjach sejmowych. Szkoła Rycerska w oczywisty sposób ustępowała też zainteresowaniu Komisją Edukacji Narodowej, gdyż w obradach sejmów stanisławowskich, od 1773 roku poczynając, zawsze musiano poświęcić wiele miejsca jej ocenie, jako jednemu z ministerstw²⁰. Natomiast Szkoła Rycerska była stale traktowana jako dzieło króla Stanisława Augusta, podlegające tylko jego decyzjom. Stąd z rzadka tylko wkraczano w zasady jej funkcjonowania, najczęściej ograniczając się do wyrażenia troski o finansowe podstawy jej działalności. Szkoła Rycerska w dyskusjach sejmowych stanowiła jednak dogodny motyw panegiryków na cześć Stanisława Augusta, zwyczajowo oczekiwanych w najbardziej uroczys-

¹⁵ W. Konopczyński, *Stanisław Konarski*, Warszawa 1926, s. 34.

¹⁶ Dlatego właśnie swoje dzieło życia Stanisław Staszic dedykował żyjącemu w XVI hetmanowi, *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, oprac. S. Czarnowski, Wrocław [1951]. Por. A. Stroynowski, *Rola elity w życiu parlamentarnym epoki stanisławowskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1985, z. 22, s. 45–60; W. Szczygielski, *Oświecony elitaryzm w Polsce w XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1976, seria 1, z. 4, s. 111–120.

¹⁷ „...sławę i prestiż zakonów nauczającym przynosiły nie szkoły publiczne czy konwikty dla ubogiej szlachty, ale właśnie elitarne kolegia szlacheckie”, K. Puchowski, *Collegium Nobilium...*, s. 11.

¹⁸ Ł. Kurdybacha, dz. cyt., s. 63.

¹⁹ Paryską École Militaire kończyli Stanisław Mokronowski i Józef Orłowski. Berlińską szkołę kadetów ukończył Mikołaj Bronikowski. Po studiach w Lunéville był Jan Dąbowski. Najwięcej jednak generałów wyszło ze Szkoły Rycerskiej (Jakub Lanckoroński, Karol Kniaziewicz, Michał Piotrowski, Stanisław Wołczyński oraz Michał Sokolnicki, Stanisław Fiszer, Stefan Grabowski, Karol Pakosz), J. Czuby, *Wodzowie i politycy. Generalicja polska lat 1806–1815*, Warszawa 1993, s. 35.

²⁰ A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, [Warszawa 2000]; W.M. Grabski, *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984; J. Hulewicz, *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Studia z dziejów kultury*, red. H. Barycz, J. Hulewicz, Warszawa 1949; H. Izdebski, *Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego*, Warszawa 1975; Z. Szcząska, *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. 27, z. 1.

tych momentach obrad. Zwłaszcza dla opozycjonistów, nieskorych do wychwalania władcy, był to wdzięczny temat, pozwalający na wyrażenie uzasadnionej wdzięczności, zamiast głoszenia czystych frazesów pochwalnych.

Szkoła Rycerska budziła zainteresowanie szlachty nawet przed swoim powstaniem, ponieważ od czasu pierwszych wolnych elekcji stale żądano utworzenia takiej akademii, czy przynajmniej finansowania zagranicznych studiów młodzieży szlacheckiej. Uzyskiwano nawet odpowiednie zobowiązania kolejnych królów elekcyjnych²¹. Dla cudzoziemskich władców masowa edukacja młodzieży szlacheckiej nie miała jednak sensu, gdyż obawiano się zbytniego rozbudzenia ambicji i ducha republikańskiego społeczeństwa. Zadawano się wspieraniem elitarnych podróży edukacyjnych synów magnackich, zaś August III przyznał w 1748 roku pewne przywileje Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego, nigdy nie przejął kosztów jej utrzymania²². Stąd na sejmie konwokacyjnym w 1764 roku poseł poznański Władysław Gurowski przypomniał o elekcyjnym zobowiązaniu Augusta III utworzenia Szkoły Rycerskiej i przeznaczania na to 100 000 złp rocznie. Z uwagi na to, że przez 30 lat nie wywiązał się z tego zobowiązania, chciał zażądać 3 000 000 od sukcesorów Augusta III, proponując przejęcie pałacu saskiego w Warszawie na poczet tego długu²³.

Dopiero Stanisław August Poniatowski w 1765 roku zrealizował swoje obietnice z *pacta conventa*, zostały one jednak usankcjonowane przez sejm odpowiednią konstytucją w 1766 roku. Dla określenia opinii sejmujących istotne było uzasadnienie dla tej konstytucji sejmowej. Wskazano w niej na konieczność realizacji królewskich zobowiązań z 1764 roku, zgodnych z powszechnymi żądaniami szlachty. Kaszt utrzymania szkoły miał być bardzo wysoki, bo ustalono go wówczas na 760 432 złp rocznie, z czego Korona miała pokrywać 400 000 a Litwa 300 000, co miało wystarczyć na utrzymanie 200 kadetów. Prócz tego corocznie miano przeznaczać 300 000 złp (Litwa $\frac{1}{3}$ tej sumy) na zakup lub wzniesienie odpowiedniego gmachu szkoły, czasowo jedynie przeznaczając na nią Pałac Kazimierzowski. Uzasadnieniem dla przyjęcia decyzji o przeznaczeniu tak dużych środków mogły być tylko cele jej powołania, które konstytucja określiła jako stworzenie instytucji zajmującej się edukacją synów szlacheckich i przygotowującej ich do służby publicznej i obrony kraju²⁴.

²¹ Od czasów Henryka Walezego królowie zawsze w *pacta conventa* zobowiązywali się do założenia i utrzymania własnym kosztem szkoły wojennej dla młodzieży szlacheckiej. Jako ostatni taką niezrealizowaną obietnicę złożył August III, powtarzając zobowiązania Władysława IV, Jana Kazimierza, Jana III Sobieskiego, *Volumina Legum. Przedruk Zbioru Praw staraniem XX Pijarów*, Petersburg 1860, [dalej: *Vol. Leg.*], t. 3, s. 764, t. 5, s. 271, 383, t. 6, s. 308.

²² Ł. Kurdybacha, dz. cyt., s. 55. Por. A. Stroynowski, *Podróże edukacyjne w XVIII wieku (na przykładzie Poniatowskich)*, [w:] *Migawki z podróży poprzez dzieje*, red. M. Franz i B. Siek, Toruń 2011, s. 282–297; tenże, *Błędy w wychowaniu magnatów...*, s. 21–34.

²³ Sesja XV dnia 24 V 1764, *Dyaryusz Seymu Convocationis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego. Zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawierający, przez Sesje Zebrany. RP 1764*, bmd, nlb.

²⁴ „Sklaniając się do dawnego a powszechnego Rzeczypospolitey żądania, y uprzedzając skutek *pactis conventis* przez nas Króla przyjętego, z oycowskiego starania o istotne dobro Królestwa

Oczywiście na tym sejmie nie oceniano działalności Szkoły Rycerskiej, bo też ufano jej komendantowi, którym został popularny Adam Kazimierz Czartoryski, twórca późniejszego „Katechizmu Kadeta”²⁵. Zastanawiano się tylko nad zapewnieniem Szkole Rycerskiej odpowiednich środków finansowych. Zgodnie z tradycją szlachecką chciano ich poszukiwać w dawnych fundacjach na cele oświatowe, co zalecał kasztelan bełski Ewaryst Kuropatnicki²⁶. Wojewoda mazowiecki Paweł Mostowski dla uniknięcia nowych podatków proponował zaś przeznaczać na potrzeby korpusu kadetów część wakujących królewszczyzn²⁷.

Na kolejnym sejmie delegacyjnym, z lat 1767–1768, nie podejmowano dyskusji nad problemami Szkoły Rycerskiej, ponieważ główną kwestią stały się gwałty rosyjskie (uwięzienie i wywiezienie najwybitniejszych opozycjonistów z biskupem Kajetanem Sołtykiem na czele) oraz prace nad ustaleniem zasad nowego ustroju Rzeczypospolitej, gwarantowanego przez Rosję²⁸. Z podobnych powodów i sejm rozbiorowy lat 1773–1775 nie podjął oceny funkcjonowania Szkoły Rycerskiej. Jedynie Adam Czartoryski w 1773 r. zaproponował wprowadzenie zakazu wyjazdów z kraju dla młodzieży, która nie ukończyła szkół krajowych. Wprowadzenie takiego zakazu miało chronić młodzież szlachecką przed negatywnymi skutkami zagranicznej edukacji, opisanymi później w *Listach JMCi Pana Doświadczyńskiego*²⁹. Propozycja Czartoryskiego nie zyskała jednak szerszego poparcia i w dodatku sprzeciwił się jej król Stanisław August³⁰.

Również w czasie obrad sejmku skonfederowanego w 1776 roku, którego głównym celem było wzmocnienie pozycji Rady Nieustającej, nie podjęto dyskusji nad funkcjonowaniem Szkoły Rycerskiej. Dla sejmujących znacznie ważniejsze było wówczas uporządkowanie finansowych problemów szkolnictwa Komisji Edukacji Narodowej, zagrożonego dokonującą się grabieżą, jak też żądaniem szlachty o przyznanie pierwszeństwa w egzekwowaniu dawnych zo-

y sławę narodu, założywszy własnym kosztem naszym szkołę rycerską, dla edukacyi szlacheckiej młodzieży sposobienie iey dla zdatnych usług oyczyźnie, w radzie y boiu [...]”, *Szkoła rycerska*, [w:] *Vol. Leg.*, t. 7, s. 204–205.

²⁵ [A.K.] Czartoryski, *Katechizm kadecki*, bmd.

²⁶ Tylko tę mowę cytuje K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 212. Por. Sesja XX dnia 29 X 1766, *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryjnego odprawionego w Warszawie Roku 1766... zebrany*, Warszawa [1767, wyd. S. Rembieliński], [dalej: *Diariusz 1766*], k. nlb. Por. A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 402.

²⁷ Sesja XXVIII 10 XI dnia 1766, *Diariusz 1766*, k. nlb.

²⁸ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryjnego odprawionego w Warszawie Roku 1766... zebrany*, Warszawa [1767, wyd. S. Rembieliński]; Por. Б.В. Носов, *Усатновление российской госнодства в Речи Посполитой 1756–1768 гг.*, Москва 2004, s. 609–660; J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 511; tegoż, *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejmku polskiego*, t. 1: *Do schyłku Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 359–366.

²⁹ Por. T. Mańkowski, *O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta*, Lwów 1929, s. 10.

³⁰ A. Stroynowski, *Opozycja...*, s. 400.

bowiązań zakonu jezuitów³¹. Spotykało się to czasem z odwoływaniem się do wspaniałomyślności szlachty i wskazywaniem na rolę edukacji, bez której „[...] młódź szlachecka w potrzebnych naukach wyćwiczona nie będzie; jeżeli do Magistratur Sądowych zawczasu nie przysposobi się; jeżeli nie pozna powinności dobrego Obywatela ku obronie Ojczyzny”³², co tylko pośrednio odnosiło się do Szkoły Rycerskiej.

Dopiero w 1778 roku, na pierwszym nieskonfederowanym sejmie w czasach stanisławowskich, doszło do ożywionej dyskusji nad dokonaniem Szkoły Rycerskiej. Po części wiązało się to z pojawieniem się wśród posłów grupy dawnych kadetów³³. Jednak popularność tego tematu wynikała też z dojścia do głosu opozycji antykrólewskiej, która ganiąc działania Rady Nieustającej, musiała jednak czasem szukać pozytywnych dokonań króla, do czego najlepiej nadawała się jego Szkoła Rycerska. Stąd w pochwałach króla i wyrażaniu mu podziękowań przodował poseł brzesko-litewski Kazimierz Nestor Sapieha, siostrzeniec hetmana Franciszka Ksawerego Branickiego. Wtórował mu w tym poseł wołyński Ignacy Krzucki, poseł czernihowski Antoni Pułaski, poseł łomżyński Wiktoryn Wiszowaty oraz posłowie poznańscy Maciej Jabłonowski i Kalikst Poniński.

Wyrażanie wdzięczności za powołanie Szkoły Rycerskiej i chwalenie jej dokonań nie oznaczało zgody na królewskie propozycje podniesienia wynagrodzenia kadry nauczającej. Szczególne oburzenie wywołał wniosek o pokrycie ze skarbu państwa kwoty 246 000 złp, wydatkowanej przez Fryderyka Moszyńskiego na jej utrzymanie. Zanegowano wówczas jego wyliczenia, jak też pojawiły się wątpliwości o zasadność wypłacania mu pensji, jako zastępcy komendanta, skoro rezygnację z części swojego wynagrodzenia (ponad 163 tysiące złp) złożył Adam Czartoryski, jak też Kalikst Poniński (z rocznej gaży w Szkole Rycerskiej)³⁴. Ponadto Poniński, jako wyraz wdzięczności za otrzymane w niej wykształcenie, ofiarował coroczną kwotę tysiąca dukatów na utworzenie i utrzymanie lazaretu³⁵.

³¹ [R.] Gurowski, *Mowa... 10 IX 1776*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie dwóch sejmów ostatnich Roku 1775 i 1776 mianych*, t. 2, Poznań 1777, s. 177–180. Por. J. Hulewicz, dz. cyt., s. 427–437.

³² [M.] Sierakowski, *Mowa... 19 X 1776*, bmd. Pojawiały się też żądania przekazania nauczania w ręce jezuitów, którzy mieli być utrzymywani przez KEN, co postulowały liczne sejmiki, W. Filipeczak, dz. cyt., s. 125.

³³ K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 212.

³⁴ Był to również wyraz ówczesnej niechęci do tworzenia płatnych urzędów, Sesja XXX dnia 7 XI 1778 r., *Dyaryusz Sejmu Walnego Ordynaryjnego Warszawskiego...*, MDCCLXXVIII, wyd. [S.] Sokołowski, Warszawa 1779 [dalej: *Diaryusz sejmu 1778*], s. 264–266; I. Krzucki, *Mowa... 7 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie Sejmu ostatniego Sześcienniedzielnego roku 1778 mianych*, Wilno [1778], nlb, [dalej: *Zbiór mów 1778*]; W. Wiszowaty, *Zdanie... 5 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*. Fryderyk Moszyński nie zrzekł się swoich pretensji finansowych, ani nie zrezygnował z pobierania pensji w Szkole Rycerskiej, por. Ł. Kądziała, *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*, Warszawa 1993, s. 31; A. Zahorski, M. Złomska, *Moszyński Fryderyk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: *PSB*], t. 22, s. 112–117; Z. Zielińska, *Poniński Kalikst*, [w:] *PSB*, t. 27, s. 539.

³⁵ Z. Zielińska, *Poniński Kalikst*, s. 539.

W tej samej wysokości ofiarę zadeklarował Kazimierz Nestor Sapieha, wskazując indywidualną ofiarności jako kierunek rozwiązywania problemów finansowych, bez uciekania się do zwiększania obciążenia skarbu państwa³⁶. Obydwu dziękował za te ofiary poseł wołyński Ignacy Krzucki³⁷.

Pojawił się również problem wykorzystania jej absolwentów dla potrzeb wojska. Oczywiście punktem wyjścia były kierowane do króla podziękowania (I. Krzucki, K. Poniński i K.N. Sapieha) za powołanie szkoły, dającej możliwość kształcenia zastępów przyszłych obrońców kraju³⁸. Jednocześnie jednak pojawiły się żądania ograniczenia cudzoziemcom dostępu do oficerskich szarż, by zapewnić rodzimym kadetom szerszą możliwość awansu, co zapoczątkowały wystąpienia posła łomżyńskiego Wiktoryna Wiszowatego i posła poznańskiego Macieja Jabłonowskiego³⁹. Pojawiły się nawet skrajne głosy, uznające cudzoziemskich oficerów za niekarnych i niezaangażowanych, a przez to za zbędnych w armii i może nawet szkodliwych dla kraju⁴⁰.

Powstanie Szkoły Rycerskiej ujawniło również istniejące antagonizmy pomiędzy szlachtą koronną i litewską, która zażądała dla młodzieży litewskiej równego z Koroną dostępu do szkolnictwa. Spotkało się to z ponadpartyjną zgodą i na sejmie tym uchwalono konstytucję „Umieszczenie młodzieży litewskiej...”, na mocy której trzecia część miejsc w Szkole Rycerskiej miała być zagwarantowana dla Litwinów⁴¹.

Na kolejnym sejmie zwyczajnym, w 1780 roku, o Szkole Rycerskiej po raz pierwszy wspomniano przy okazji oceny Komisji Edukacji Narodowej. Podkreślono wówczas zasługę Stanisława Augusta, który zrealizował obietnice składane od tylu wieków i dzięki utworzeniu Szkoły Rycerskiej nastąpiła „[...] odmiana sposobu uczenia wzbudziła zrazu w naśladowcach dawnego układu zazdrość i nieukontentowanie, lecz ciągle ku dobru Publicznemu ustawy, których pożyteczne [...] widzieć się dały skutki, stłumiły głos niechęci, ustąpił błąd z przesą-

³⁶ Sesja XXX dnia 7 XI 1778 r., *Diariusz sejmu 1778*, s. 265. Por. Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] *PSB*, t. 35, s. 53; Z. Zielińska, *Poniński Kalikst*, [w:] *PSB*, t. 27, s. 539.

³⁷ K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 213–214.

³⁸ I. Krzucki, *Mowa... 7 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*; K.N. Sapieha, *Mowa... 6 X 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*. Por. K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 253; Ł. Kądziela, *Sapieha Kazimierz Nestor*, s. 52; E. Rostworowski, *Krzucki Ignacy*, [w:] *PSB*, t. 15, s. 542; Z. Zielińska, *Poniński Kalikst*, s. 539.

³⁹ Sesje XXVIII, XXIX i XXX w dniach 5, 6 i 7 1778 r., *Diariusz sejmu 1778*, s. 212–230, 233–239, 241–265; W. Wiszowaty, [w:] *Zbiór mów 1778*. Por. K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 213.

⁴⁰ A. Pułaski, *Mowa... 7 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*.

⁴¹ Jako pierwszy projekt w tej sprawie wnosił poseł wilkomierski Kazimierz Kościalkowski, poparł go i rozwinął poseł brzesko-litewski K.N. Sapieha, a poddał pod głosowanie marszałek sejmu Ludwik Tyszkiewicz – „Umieszczenie młodzieży litewskiej...”, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], APP 313, t. 9, s. 316; Sesje XXX i XXXI w dniach 7 i 9 XI 1778 r., *Diariusz sejmu 1778*, s. 263–265, 280–284. Por. opinię o niezbyt dużym znaczeniu tego prawa: Filipczak, dz. cyt., s. 336.

du pochodzący [...]”⁴². Obok tego pojawił się problem nierównego dostępu młodzieży z poszczególnych województw, jak też nieproporcjonalnego wkładu finansowego poszczególnych prowincji w jej utrzymanie. Szczególnie ostro protestowali posłowie braclawscy, twierdząc, że wśród kadetów nie ma nawet jednego szlachcica z ich województwa. Rozwiązaniem sporów stało się wprowadzenie zasady równej ilości kadetów z każdej z trzech prowincji Rzeczypospolitej, chociaż nastąpiło to dopiero pod koniec obrad tego sejmiku, gdy wśród innych drobnych projektów uchwalono konstytucję „Szkoła Rycerska”⁴³.

Podejmowane też były problemy finansowania Szkoły Rycerskiej, co zapoczątkował jej komendant Adam Czartoryski, ostatecznie zrzekając się swojej pensji. Podobnych decyzji oczekiwano od jego zastępców i oficerów sztabowych. Wiązało się to z ujawnionym wtedy brakiem pieniędzy na uzupełnienie kadry nauczającej w Szkole Rycerskiej. Posłowie poparli wnioski o jej dofinansowanie, zastrzegając jednak, by pieniądze te nie trafiały do przedstawicieli magnaterii (Fryderyk Morszynski i August Sułkowski), lecz tylko do rzeczywiście uczących oficerów. Ci zaś mieli rekrutować się wyłącznie spośród rodowitej i katolickiej szlachty polskiej⁴⁴.

Problem finansowania Szkoły Rycerskiej stanął również na sejmiku w 1782 roku. Sytuacja była wówczas o tyle groźna, że w obliczu dążeń do przeprowadzenia aukcji wojska zaczęły pojawiać się głosy o wykorzystaniu na ten cel funduszy edukacyjnych, głównie przeznaczonych na Komisję Edukacji Narodowej i Towarzystwo Ksiąg Elementarnych⁴⁵. Sprawa ta jednak nie dotyczyła bezpośrednio Szkoły Rycerskiej. Natomiast powrócono wówczas do konieczności przestrzegania przyjętej na poprzednim sejmiku zasady, że 1/3 kadetów ma pochodzić z Wielkiego Księstwa, czego domagał się poseł słonimski Michał Szwykowski, a poparł go poseł wileński Adam Czartoryski⁴⁶.

Dyskusje wokół funkcjonowania Szkoły Rycerskiej na sejmiku 1784 roku praktycznie koncentrowały się wokół problemu jej finansowania. Grunt do jego podję-

⁴² J. Ankwicz, *Relacja... delegowanego do egzaminowania Komisji Edukacyjnej 19 X 1780*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie sejmiku Sześcioniedzielnego Roku 1780 Mianych*, Wilno [po XI 1780].

⁴³ Sesja XXX w izbie senatorskiej dnia 6 XI 1780, *Dyaryusz Sejmu Wolnego Ordynaryjnego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Pańskiego MDCCLXXX dnia 2 miesiąca października odprawującego się*, [wyd. Stanisław Badeni], Warszawa [1780], [dalej: *Diariusz sejmiku 1780*], s. 419–422, 446–449.

⁴⁴ Sesje XXVIII, XXIX, XXX w dniach 3, 5 i 6 XI 1780, *Diariusz sejmiku 1780*; I. Witosłowski, *Mowa... 25 octobris 1780 roku przy podaniu projektu dla Szkoły Rycerskiej*, bmd. Por. K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 214–215.

⁴⁵ [J.] Kraszewski, *Mowa... 22 X 1782*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie sejmiku sześcioniedzielnego sejmiku roku 1782 mianych*, Wilno [1782], [dalej: *Zbiór mów 1782*]. Z tymi pomysłami polemizowali np. [M.] Garnysz, *Mowa... 17 X 1782*, [w:] *Zbiór mów 1782*; J. Sumiński, *Mowa... 17 X 1782*, [w:] *Zbiór mów 1782*.

⁴⁶ Sesja XVI dnia 17 X 1782, *Dyaryusz Sejmu Wolnego ordynaryjnego Warszawskiego... MDCCLXXXII* [P. Kicińskiego], [Warszawa 1782], s. 119. Por. A.B. Zakrzewski, *Paradoksy unifikacji prawa i ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony XVI–XVIII w.*, „Zasopismo Prawno-Historyczne” 1999, t. 51, z. 1, s. 222.

cia stanowiło sprawozdanie z działalności KEN posła poznańskiego Józefa Kielczowskiego, który zaznaczył wyjątkową staranność prowadzenia finansów edukacyjnych, zaś ufundowanie Szkoły Rycerskiej przez króla uznał za początek wieku „nauk”⁴⁷. Później król, w mowie poświęconej uzasadnieniu propozycji od tronu, wezwał do zwiększenia nakładów na Szkołę Rycerską, na której utrzymanie od momentu jej powołania przeznaczal kwotę 200 000 złp rocznie, do czego Korona miała dokładać 400 000, ale od czasu rozbioru kwota ta zmalała do 100 000 złp, co pociągnęło za sobą obniżenie liczby kadetów do osiemdziesięciu⁴⁸. Poparcie dla królewskiego wniosku poseł podolski Józef Zajączek uzależnił jednak od przyjęcia zasady, że w czasach pokoju stopnie oficerskie mogą otrzymywać tylko absolwenci Szkoły Rycerskiej, by nie musieli poszukiwać zatrudnienia w obcych wojskach. Dopiero w czasie wojny mogli pojawiać się cudzoziemcy, ale za lepsze rozwiązanie uznawał awans polskich podoficerów, choćby nie mieli ukończonych szkół wojskowych⁴⁹. Nie podjęto natomiast dyskusji nad propozycją Hugona Kołłątaja, by Komisja Edukacji Narodowej objęła kontrolę nad Szkołą Rycerską⁵⁰.

W czasie obrad sejmku w 1786 roku nie podejmowano już poważniejszej dyskusji nad Szkołą Rycerską, której pozytywne dokonania przedstawił tylko poseł brzesko-litewski Kazimierz Nestor Sapieha, uznając jej powołanie za „[...] najpiękniejszą cechą Panowania STANISŁAWA AUGUSTA. Tyle ją Królów przez Pacta Conventa próżnie Polszcze obiecywało [...] Jakżeby ten co ją swoim fundował kosztem, swoim utrzymywał staraniem, co jej stał się Ojcem, miał chcieć odpychać niejako swoje dzieci”⁵¹.

Podobnie też było w początkach obrad Sejmu Czteroletniego, gdy kasztelan łukowski Jacek Jezierski gratulował sejmującym i królowi, że „Nie może to być nas starych wstydem, ale radością pociechą, żeśmy tak pożytecznego, a wiekiem oczekiwanego dla Ojczyzny z niej doczekali się fruktu, a że go mamy z zaszczerpienia umiejętnego Najjaśniejszego naszego Gospodarza Króla Jmci, jest mu czego powinszować, bo początek Panowania zaczął od Szkoły Kadeckiej, y Krajowych nauk, według rozumnej Maxymy: *Qualem vis futuram Republicam, talem cura habere juventutem*”⁵².

⁴⁷ Sesja XVII dnia 21 X 1784, *Dyaryusz Sejmu Ordynaryjnego Warszawskiego... MDCCLXXX*, wyd. S. Badeni, Grodno 1780, [dalej: *Diariusz sejmu 1784*], s. 141–157.

⁴⁸ Sesja XXI popołudniowa dnia 23 X 1784, *Diariusz sejmu 1784*, s. 295–296; [Stanisław August], *Mowa J. K. Mci... 23 X 1784*, [w:] *Zbiór mów w czasie sejmu sześćcioniedzielnego Roku 1784 mianych w Grodnie*, Wilno [po XI 1784], [dalej: *Zbiór mów 1784*], s. 104–106. Por. A. Stroynowski, *Скліканне першага пры Станіславу Аўгусту Панятоўскім сойма ў Горадні ў 1784 годзе*, „Arche”, „Гарадзенскі міленіум”, № 11 (за 2014 год), s. 251–274.

⁴⁹ [J.] Zajączek, *Mowa... 2 XI 1784*, [w:] *Zbiór mów 1784*, s., 490–492.

⁵⁰ K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska...*, s. 215.

⁵¹ [K.N.] Sapieha, *Przymówienie się... przy Kwicie Wojskowym* [3 XI 1786] [w:] *Zbiór mów, głosów, przymówień, manifestów etc. Mianych na sejmie R. 1786*, t. 2, Warszawa 1787, s. 775.

⁵² Sesja XXVII dnia 29 XI 1788, [w:] J.P. Łuszczewski, *Dyaryusz seymu ordynaryjnego pod związkiem Konfederacyi Generalney obojga narodow w Warszawie rozpoczętego roku 1788*, Warszawa 1790, [dalej: *Diariusz sejmu 1788*], t. 1, cz. 2, s. 243.

Uchwała o aukcji wojska do 100 000 otworzyła perspektywę przyjęcia do armii większej liczby absolwentów Szkoły Rycerskiej. Dyskusję w tej sprawie zapoczątkował w grudniu 1788 roku jej komendant, poseł lubelski Adam Czartoryski, który przemawiając za powoływaniem do wojska kadetów, szczególnie polecił Tadeusza Kościuszkę⁵³. Na następnej sesji wątek ten rozwinął marszałek Kazimierz Nestor Sapieha, mówiąc „Teraz gdy mi przychodzi osobiste sentymenta wynurzyć, pozwolisz Miłościwy Panie, żebym oświadczył wdzięczność źródłu, gdzieś czerpał te błahie zdadności mojej części. Obiecywana od Poprzedników W.K. Mci, a nieuiszczana nigdy wzniosła się Szkoła Rycerska. Ten, co pod bokiem W.K. Mci mając własny majątek, otwarty na zastępowanie potrzeb tej Szkoły, ten już nie z zwrotu przez assygnacye podjętych wydatków doprasza się, ale żeby widział owoc ten pożyteczny dla Rzpltey. Z żalem wyznać przychodzi, że to, cośmy z wychodzących z tej Szkoły odnosić spodziewali się, to obce Narody brały w korzyści. Nie było innej tego przyczyny, tylko iż szczupłość Wojska ścieśnia tu pole do usług Oyczyźnie. Zapominać nauczonych ćwiczeń, udawać się do innych Rzemiosł, iść do Prawa byli przymuszeni, nie znajdując sposobności do wydania w kraju swych talentów. Teraz otworzyła się pora: jeżeli nie sto, przynajmniej 60. tysięcy Wojska w aktualnej służbie będące, uczynią miejsce Obywatelskim talentom. Czyż można, żeby ten szczerp Szlachetny młodzi mógł być zapomniany, y wyłączony, bo pytam się co będzie za powód tej Edukacji, i Emulacji, gdy nie będą mieć wstępu do Rang Wojskowych, a Prawo starszeństwa, jużby im to odjęło. Z tego powodu, Miłościwy Panie, takowym względem y litości W.K. Mci polecam te latorośle [...]”⁵⁴. W całej rozciągłości poparł go, dziękując królowi za powołanie Szkoły Rycerskiej, jak też postulując poprawę warunków nauki kadetów i umieszczanie ich w wojsku, posłowie: braclawski podolski Józef Mierzejewski (dwukrotnie), braclawski Fryderyk Moszyński, inflancki Stanisław Kublicki i poseł sandomierski Michał Kochanowski. Na kolejnej sesji do sprawy tej powrócił kasztelan czernihowski Janusz Tomasz Czetwertyński, dziękując królowi za powołanie Szkoły Rycerskiej i wnosząc o zabezpieczenie interesów kadetów przy nominowaniu nowych oficerów⁵⁵.

W wyniku sporów króla z opozycją o powołanie do wojska również księcia Józefa Poniatowskiego do sprawy tej powrócono dopiero w sierpniu 1789 roku, gdy posłowie: inflanccy Julian Ursyn Niemcewicz i Stanisław Kublicki, żmudzki Jerzy Tyszkiewicz, brzesko-litewski Tadeusz Matuszewicz, podolski Józef Mierzejewski i sandomierski Michał Kochanowski podnieśli problem zapewnienia miejsca w wojsku dla absolwentów Szkoły Rycerskiej, w czym wspierał ich

⁵³ Sesja XXIX dnia 4 XII 1788, *Diariusz sejmowy 1788*, t. 1, cz. 2, s. 278.

⁵⁴ W oparciu o instrukcje poselskie rekomendował szczególnie Tadeusza Kościuszkę i Michała Zabiełkę, jako doświadczonych oficerów, Sesja XXX dnia 5 XII 1788, *Diariusz sejmowy 1788*, t. 1, cz. 2, s. 302–304, 304.

⁵⁵ Sesja XXXI dnia 6 XII 1788, [w:] *Diariusz sejmowy 1788*, t. 1, cz. 2, s. 326.

marszałek Sapieha. Zgodnie rekomendowali oni przyjęcie do armii w generalskich stopniach Tadeusza Kościuszki, Józefa Orłowskiego i Michała Zabiełłę. Natomiast poseł inflancki Michał Zabiełło chciał zobowiązać nowych generałów inspektorów do odbycia stażu w Szkole Rycerskiej⁵⁶. Z pochwałą dokonań Szkoły Rycerskiej wystąpił też poseł lubelski Stanisław Kostka Potocki, który przedstawiając wyniki wizytacji, podkreślił ofiarność całej kadry nauczającej i prosił o jej awansowanie, w czym poparł go Moszyński⁵⁷.

Sprawa funkcjonowania Szkoły Rycerskiej była też obecna w czasie dyskusji ostatniego sejmiku Rzeczypospolitej, obradującego w Grodnie w 1793 roku. Tu również wyrażano uznanie wobec króla za jej powołanie, co najdobitniej ujął poseł mielnicki Adam Szydłowski, przypominając, „[...] że W.K. Mość zaczął panowanie swoje od założenia szkoły rycerskiej od tylu Królów obiecywanej, do uformowania ziomków swych do boju i rady; żeś hojnością i dobroczynnością swą wzbudził dowcipy, aby kraj ten dobywały z odłogu”⁵⁸. Większe znaczenie miały starania o zapewnienie środków na jej utrzymanie. Wobec braku pieniędzy na utrzymanie wojska pojawił się bowiem projekt posła smoleńskiego Fabiana Aleksandrowicza, który 9 X 1793 „[...] wnosił: aby szkoła rycerska z korpusem kadetów w Warszawie konsystująca była oblikwidowana”⁵⁹. Groziło to wstrzymaniem finansowania kadetów, przed czym uchronił marszałek Fryderyk Moszyński. Najpierw, przy rekomendowaniu Tęgoborskiego do Departamentu Interesów Cudzoziemskich, podkreślał znaczenie jego edukacji w Szkole Rycerskiej⁶⁰, później zaś (11 XI 1793) „[...] przekładał szeroko użyteczność szkoły rycerskiej czyli korpusu kadetów i że ta szkoła będąc na ratę septembrową nie zapłaconą, będzie się musiała rozejść, gdy się jej należyłość nie odda. A stosowny do głosu swego podał projekt, wnosząc prośbę do króla JMci i stanów, aby on jako zwłoki nie cierpiący unanimitate był zadecydowanym, ile że to nie jest projekt, ale proste tylko zalecenie”. Ten wniosek zyskał poparcie króla, który wezwał sejmujących do jednomyślnego wyrażenia zgody na wypłacenie Szkole Rycerskiej wrześniowej raty i w efekcie izba, „[...] gdy się marszałek po trzykroć o zgodę zapytał, unanimitas projekt ten w prawo zamieniła”⁶¹.

Kończąc tu prezentację szlacheckich opinii, należy stwierdzić, że sprawa funkcjonowania Szkoły Rycerskiej – wbrew naszym oczekiwaniom – nie była

⁵⁶ Sesja CXXXV dnia 6 VIII 1789, AGAD, ASCz, t. 3, k. 540–543.

⁵⁷ Sesja CXXXV dnia 6 VIII 1789, AGAD, ASCz, t. 3, k. 546.

⁵⁸ A. Szydłowski, *Głos... 12 VIII 1793 miany*, [w:] *Dyaryusz seymu 1793 roku w Grodnie agitującego się*, [w:] *Diariusze sejmowe 1764 i 1793. Elity polityczne Polski 16–18 w.*, red. J. Wiśłocki, Poznań – Kórnik 2001. (wyd. elektroniczne 1998, BK PAN, www.bkpan.poznan.pl/old/elity), [dalej: *Diariusz seymu 1793*], s. 592.

⁵⁹ Sesja LXXIV dnia 9 X 1793, *Diariusz 1793*, s. 592. W złożonym projekcie żądał przedstawienia rozliczenia wszystkich wydatków na utrzymanie Szkoły Rycerskiej i jej kadetów od ostatniego przyjętego jej rozliczenia (oblikwidacji).

⁶⁰ Sesja LXXXVI dnia 5 XI 1793, *Diariusz seymu 1793*, s. 702.

⁶¹ Sesja XC dnia 11 XI 1793, *Diariusz seymu 1793*, s. 740.

podnoszona zbyt często. Dyskusje dotyczyły głównie kwestii podstaw finansowych jej działalności. Ważne też były postulaty szerszego wykorzystania jej absolwentów w planowanej aukcji wojska, z czym wiązał się problem nadania mu narodowego charakteru, poprzez rezygnację z werbowania cudzoziemskich oficerów. Szersze wystąpienia poselskie często miały tylko zastępczy charakter, ponieważ głoszone w nich pochwały pod adresem króla Stanisława Augusta, jako jej fundatora, pozwalały na wygłoszenie koniecznego panegiryku, opartego jednak na rzeczowych podstawach. Należy jednak pamiętać, że kryło się za tym rzeczywiste przekonanie, iż „[...] przyczyniła się do odrodzenia wojska polskiego, wydała bowiem oficerów bardziej wykształconych, niż bywali dotąd”, które w swoich pamiętnikach wyrażał Michał Starzeński, poseł podlaski na sejm w 1782 roku⁶².

Bibliografia

- Adamczuk M., *Uczniowie Collegium Nobilium*, [w:] Ks. Stanisław Konarski – „Pionier edukacji narodowej”, Kielce 1990.
- Ankwicz J., *Relacja... delegowanego do egzaminowania Komisji Edukacyjnej 19 X 1780*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie sejmu Sześcienniedzielnego Roku 1780 Mianych*, Wilno [po XI 1780].
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, APP 313, t. 9.
- Baranowski B., Lewandowski W., Piątkowski J.S., *Upadek kultury w dobie reakcji katolickiej*, Warszawa 1950.
- Bartczakowa A., *Collegium Nobilium*, Warszawa 1971.
- Bystroń J.S., *Dzieje obyczajów dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1, wyd. 3, Warszawa 1976.
- Czaja A., *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988.
- Czartoryski [A.K.], *Katechizm kadecki*, bmd.
- Czubaty J., *Wodzowie i politycy. Generalicja polska lat 1806–1815*, Warszawa 1993.
- Dihm J., *Studia Kościuszki w Korpusie Kadetów i w Paryżu*, [w:] tegoż, *Kościuszko nieznany. Wydanie pośmiertne*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969.
- Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryjnego odprawionego w Warszawie Roku 1766... zebrany*, Warszawa [1767, wyd. S. Rembieliński].
- Dziechcińska H., *Wstęp*, [do:] *Kultura żywego słowa w dawnej Polsce*, red. H. Dziechcińska, Warszawa 1989.

⁶² M. Starzeński, *Na schyłku dni Rzeczypospolitej. Kartki z pamiętnika Michała Starzeńskiego (1757 – 1795)*, wyd. H. Mościcki, Warszawa 1914, s. 23.

- Fabre J., *La propagande des idées philosophique en Pologne sous Stanislas Auguste et l'Ecole Varsavienne des Cadet*, „Revue de Littérature Comparée”, Paris 1935.
- Fabre J., *Stanislas Auguste Poniatowski et l'Europe de Lumières. Étude de cosmopolitisme*, Paris 1952.
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, [Warszawa 2000].
- Garnysz [M.], *Mowa... 17 X 1782*, [w:] *Zbiór mów 1782*.
- Grabski W.M., *U podstaw wielkiej reformy. Karta z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, Łódź 1984.
- Gurowski [R.], *Mowa... 10 IX 1776*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie dwóch sejmów ostatnich Roku 1775 i 1776 mianych*, t. 2, Poznań 1777.
- Historia Polski*, t. 1, cz. 2, red. H. Łowmiański, Warszawa 1955.
- Hulewicz J., *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Studia z dziejów kultury*, red. H. Barycz, J. Hulewicz, Warszawa 1949.
- Izdebski H., *Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego*, Warszawa 1975.
- Jobert A., *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794)*, Wrocław 1979.
- Jobert A., *La Commission d'Education National en Pologne*, Paris 1941.
- Kamiński A.S., *Imponderabilia społeczeństwa obywatelskiego Rzeczypospolitej Wielu Narodów*, [w:] *Rzeczpospolita wielu narodów i jej tradycje. Materiały z konferencji „Trzysta lat od początku unii polsko-saskiej. Rzeczpospolita wielu narodów i jej tradycje”*, Kraków, 15–17 IX 1997, red. A.K. Link-Lenczowski, M. Markiewicz, Kraków 1999.
- Kądziela Ł., *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*, Warszawa 1993.
- Kądziela Ł., *Sapieha Kazimierz Nestor*, [w:] *PSB*, t. 35.
- Kitowicz J., *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, wyd. 3, oprac. R. Pollak, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970.
- Knot A., *Dzieje szkolnictwa wojskowego w Polsce*, Lwów 1938.
- Kołątaj H., *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III*, oprac. J. Hulewicz, Biblioteka Narodowa, seria 1, nr 144, Wrocław 1963.
- Konarski S., *Mowa o potrzebie kształtowania od najmłodszych lat uczciwego człowieka i dobrego obywatela...*, [w:] *Stanisław Konarski pedagog – polityk – filozof*, red. J. Ziętarska, Warszawa 2004.
- Koneczny F., *Tadeusz Kościuszko. Życie, czyny, duch*, wyd. 2, Poznań 1922.
- Konopczyński W., *Stanisław Konarski*, Warszawa 1926.
- Korzon T., *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Lwów – Warszawa – Kraków 1925.
- Korzon T., *Kim i czym był Kościuszko. Opowiedział to krótko i jasno Tadeusz Korzon*, Warszawa – Kraków 1907.
- Kot S., *Reforma szkolna Stanisława Konarskiego*, Kraków 1923.

- Kot S., *Wstęp*, [do:] *Ustawy szkolne dla Polskiej Prowincji Pijarów*, Kraków 1925.
- Kraszewski [J.], *Mowa... 22 X 1782*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie sejmu sześciodzielnego roku 1782 mianych*, Wilno [1782].
- Krzucki I., *Mowa... 7 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów różnych w czasie Sejmu ostatniego Sześciodzielnego roku 1778 mianych*, Wilno [1778], nlb.
- Kurdybacha Ł., *Działalność pedagogiczna Stanisława Konarskiego*, Wrocław 1957.
- Łukaszewicz J., *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim*, t. 1, Poznań 1849.
- Mańkowski T., *O poglądach na sztukę w czasach Stanisława Augusta*, Lwów 1929.
- Michalski J., *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982.
- Michalski J., *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*, [w:] *Historia sejm polskiego*, t. 1: *Do schyłku Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Moszczeński A., *Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, Kraków 1888.
- Mrozowska K., *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961.
- Puchowski K., *Collegium Nobilium Societatis Jesu w Warszawie wobec „dobrze oświeconej Europy”*, „Wiek Oświecenia” 2001, t. 17.
- Puchowski K., *Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego a elitarnie instytucje wychowawcze zakonów nauczających w Europie*, „Wiek Oświecenia” 2004, t. 20: *Stanisław Konarski (1700–1773)*.
- Puchowski K., *Model kształcenia szlachty w kolegiach jezuickich*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, red. K. Stasiwicz, S. Achremczyk, Olsztyn 1996.
- Pułaski A., *Mowa... 7 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*.
- Rostworowski E., *Krzucki Ignacy*, [w:] *PSB*, t. 15.
- Sapieha [K.N.], *Przymówienie się... przy Kwicie Wojskowym [3 XI 1786]* [w:] *Zbiór mów, głosów, przymówień, manifestów etc. Mianych na sejmie R. 1786*, t. 2, Warszawa 1787.
- Sapieha K.N., *Mowa... 6 X 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*.
- Sesja CXXXV dnia 6 VIII 1789, AGAD, ASCz, t. 3.
- Sesja LXXIV dnia 9 X 1793, *Diariusz 1793*.
- Sesja LXXXVI dnia 5 XI 1793, *Diariusz sejmu 1793*.
- Sesja XC dnia 11 XI 1793, *Diariusz sejmu 1793*.
- Sesja XV dnia 24 V 1764, *Dyaryusz Seymu Convocationis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego. Zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawierający, przez Sesje Zebrany. RP 1764, bmd*, nlb.

- Sesja XVI dnia 17 X 1782, *Dyaryusz Sejmu Wolnego ordynaryjnego Warszawskiego... MDCCLXXXII* [P. Kicińskiego], [Warszawa 1782].
- Sesja XVII dnia 21 X 1784, *Dyaryusz Sejmu Ordynaryjnego Warszawskiego... MDCCLXXX*, wyd. S. Badeni, Grodno 1780.
- Sesja XX dnia 29 X 1766, *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryjnego odprawionego w Warszawie Roku 1766... zebrany*, Warszawa [1767, wyd. S. Rembicki].
- Sesja XXI popołudniowa dnia 23 X 1784, *Diariusz sejmu 1784*, s. 295–296; [Stanisław August], *Mowa J. K. Mci... 23 X 1784*, [w:] *Zbiór mów w czasie sejmu sześćniedzielnego Roku 1784 mianych w Grodnie*, Wilno [po XI 1784].
- Sesja XXIX dnia 4 XII 1788, *Diariusz sejmu 1788*, t. 1, cz. 2.
- Sesja XXVII dnia 29 XI 1788, [w:] J.P Łuszczewski, *Dyaryusz seymu ordynaryjnego pod zwiazkiem Konfederacyi Generalney obojga narodow w Warszawie rozpoczętego roku 1788*, Warszawa 1790, t. 1, cz. 2.
- Sesja XXVIII 10 XI dnia 1766, *Diariusz 1766*, k. nlb.
- Sesja XXX dnia 5 XII 1788, *Diariusz sejmu 1788*, t. 1, cz. 2.
- Sesja XXX dnia 7 XI 1778 r., *Dyaryusz Sejmu Walnego Ordynaryjnego Warszawskiego...*, MDCCLXXVIII, wyd. [S.] Sokołowski, Warszawa 1779.
- Sesja XXX w izbie senatorskiej dnia 6 XI 1780, *Dyaryusz Sejmu Wolnego Ordynaryjnego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Pańskiego MDCCLXXX dnia 2 miesiaca października odprawuiącego się*, [wyd. Stanisław Badeni], Warszawa [1780].
- Sesja XXXI dnia 6 XII 1788, [w:] *Diariusz sejmu 1788*, t. 1, cz. 2.
- Sesje XXVIII, XXIX i XXX w dniach 5, 6 i 7 1778 r., *Diariusz sejmu 1778*.
- Sesje XXVIII, XXIX, XXX w dniach 3, 5 i 6 XI 1780, *Diariusz sejmu 1780*.
- Sesje XXX i XXXI w dniach 7 i 9 XI 1778 r., *Diariusz sejmu 1778*.
- Sierakowski [M.], *Mowa... 19 X 1776*, bmd.
- Smoleński W., *Przezwrot umysłowy w Polsce wieku XVIII. Studia historyczne*, wyd. 3, Warszawa 1949.
- Starzeński M., *Na schyłku dni Rzeczypospolitej. Kartki z pamiętnika Michała Starzeńskiego (1757–1795)*, wyd. H. Mościcki, Warszawa 1914.
- Staszic S., *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*, oprac. S. Czarnowski, Wrocław [1951].
- Stroynowski A., *Błędy w wychowaniu magnatów polskich w XVIII w.*, [w:] *Dziecko w świecie innowacyjnej edukacji, współdziałania i wartości*, t. 2, red. U. Szuścik, B. Oelszlaeger, L. Wollman, Katowice 2013.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005.
- Stroynowski A., *Podróże edukacyjne w XVIII wieku (na przykładzie Poniatowskich)*, [w:] *Migawki z podróży poprzez dzieje*, red. M. Franz i B. Siek, Toruń 2011.

- Stroynowski A., *Polityczna rola Izabeli Czartoryskiej*, „Przegląd Zachodniopomorski”, zeszyt specjalny: *Kobieta w kulturze politycznej świata*, nr 2, red. R. Gałąj-Dempniak, D. Okoń, Szczecin 2012.
- Stroynowski A., *Polityczne cele oświeconego sarmatyzmu*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 10: *Znamiona tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski 2013.
- Stroynowski A., *Rola elity w życiu parlamentarnym epoki stanisławowskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1985, z. 22.
- Stroynowski A., *Скликание першага пры Станіславу Аўгусту Панятоўскім сойма ў Горадні ў 1784 годзе*, „Arche”, „Гарадзенскі міленіум”, № 11 (за 2014 год).
- Sumiński J., *Mowa... 17 X 1782*, [w:] *Zbiór mów 1782*.
- Szczańska Z., *Odpowiedzialność rządu w Polsce w latach 1775–1792*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. 27, z. 1.
- Szczygielski W., *Oświecony elitaryzm w Polsce w XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1976, seria 1, z. 4.
- Szkoła rycerska*, [w:] *Vol. Leg.*, t. 7.
- Szydłowski A., *Głos... 12 VIII 1793 miany*, [w:] *Dyaryusz seymu 1793 roku w Grodnie agitującego się*, [w:] *Diariusze sejmowe 1764 i 1793. Elity polityczne Polski 16–18 w.*, red. J. Wisłocki, Poznań – Kórnik 2001 (wyd. elektroniczne 1998, BK PAN, www.bkpan.poznan.pl/old/elity).
- Szyndler B., *Tadeusz Kościuszko 1746–1817*, Warszawa 1991.
- Tazbir J., *Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit – upadek – relikty*, Poznań 2002.
- Volumina Legum. Przedruk Zbioru Praw staraniem XX Pijarów*, Petersburg 1860.
- Wiszowaty W., [w:] *Zbiór mów 1778*.
- Wiszowaty W., *Zdanie... 5 XI 1778*, [w:] *Zbiór mów 1778*.
- Witosławski I., *Mowa... 25 octobris 1780 roku przy podaniu projektu dla Szkoły Rycerskiej*, bmd.
- Wybicki J., *Życie moje*, Warszawa 1958.
- Zahorski A., Złomska M., *Moszyński Fryderyk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: *PSB*], t. 22.
- Zajaczek [J.], *Mowa... 2 XI 1784*, [w:] *Zbiór mów 1784*.
- Zakrzewski A.B., *Paradoksy unifikacji prawa i ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony XVI–XVIII w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1999, t. 51, z. 1.
- Zielińska Z., *Poniński Kalikst*, [w:] *PSB*, t. 27.
- Носов Б.В., *Усатновление российского госнодства в Речи Посполитой 1756–1768 гг.*, Москва 2004.

Streszczenie

Artykuł ukazuje opinie parlamentarne o istnieniu i funkcjonowaniu Szkoły Rycerskiej (1765–1794). Zawsze chwalono decyzję króla o utworzeniu Szkoły Rycerskiej. Była to realizacja żądań społeczeństwa szlacheckiego, wysuwanych od XVI wieku. Uznawano jej zasługi w wychowaniu przyszłych oficerów i urzędników. Obawiano się jednak o możliwość zabezpieczenia pieniędzy na jej utrzymanie.

Summary

Knight's School in the seym opinion

The article is revealing parliamentary opinions of existence and for functioning of the Knight's School (1765–1794). The king's decision about to create the Knight's School has always been praised. She was it is the realization of requests advanced from 16th age, for nobleman's society. Merits were being considered for her in education of future officers and officials. However they were dreading for the chance to protect money for her maintenance.